

Н.М. Гордій
**УМОВИ ОВОЛОДІННЯ
ПЕДАГОГІЧНОЮ
МАЙСТЕРНІСТЮ ПЕДАГОГА
У НАУКОВИХ ПРАЦЯХ В.О.
СУХОМЛИНСЬКОГО**

Відродження України, становлення нової школи актуалізує проблему підготовки педагога, зокрема формування його педагогічної майстерності. Адже саме від нього – його духовного багатства, кваліфікації, майстерності залежить подальший розвиток суспільства. Національна доктрина розвитку освіти метою освітньої державної політики визначає створення умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, виховання покоління людей, здатних працювати і навчатися протягом життя, оберігати і примножувати цінності національної культури та громадського суспільства, розвивати і зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну державу, як невід'ємну складову європейської та національної спільноти [1: 4]. Успішне досягнення цієї мети залежить від діяльності педагога, який має орієнтуватися на постійний особистісний та професійний саморозвиток, оволодівати інноваційними технологіями організації навчально-виховного процесу. А це можливо лише завдяки оволодінню педагогічною майстерністю та її постійному вдосконаленню.

Вирішенню проблеми педагогічної майстерності сприяє сумлінне збереження, вивчення та популяризація педагогічних ідей вітчизняних освітніх діячів. У цьому контексті особливої актуальності

набуває теоретико-педагогічна спадщина видатного українського педагога Василя Олександровича Сухомлинського.

Спираючись на праці визначних педагогів Я.А. Коменського, А.Ф. Дістервега, К.Д.Ушинського, М.І. Пирогова, А.С.Макаренка та на свій багатий педагогічний досвід, зокрема в Павлівській школі, він не тільки розкрив значення педагогічної майстерності вчителів початкових класів, а й з повнотою висвітлив питання її змісту та умов оволодіння, визначив форми та методи формування педагогічної майстерності.

Порівняльно-історичний аналіз творів В.О. Сухомлинського дав підстави стверджувати, що до питань педагогічної майстерності дослідник звертався у різні періоди своєї діяльності.

Особливий інтерес викликає діяльність В.О. Сухомлинського у період 1948 – 1970 рр., коли він працював директором Павлівської середньої школи. За цей час ним було написано значну кількість педагогічних праць, серед яких "Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості" (1970), "Духовний світ школяра" (1961), "Методика виховання колективу" (1971), "Як виховати справжню людину" (1975), "Сто порад учителеві" (1975), "Серце віддаю дітям" (1969), "Народження громадянина" (1970), "Листи до сина" (1975), "Павлівська середня школа" (1969), "Розмова з молодим директором школи" (1973) та біля сімдесяти п'яти статей з актуальних педагогічних проблем. У більшості цих праць значну увагу педагог відводив висвітленню питань майстерності вчителя. Позитивний

досвід В.О.Сухомлинського та його твори в сучасних умовах реформування освіти постають вагомим чинником вирішення проблеми формування педагогічної майстерності вчителя.

Аналіз науково-педагогічних творів В.О. Сухомлинського дає підстави стверджувати, що їх автор не лише розкрив сутність та складові педагогічної майстерності педагога, але й дослідив механізм її формування, дав детальну характеристику умов оволодіння вчителем професійною майстерністю.

Працюючи директором Павлівської середньої школи Сухомлинський прагнув стати дослідником процесу становлення особистості вчителя як майстра педагогічної справи. Зокрема у праці "Павлівська середня школа" він зазначав: „Якщо ви працюєте з недосвідченим педагогом, то відкрийте перед ним хоча б крихту майстерності" [2: 74]. Він писав, що оволодіння вчителем педагогічною майстерністю є можливим за умов наявності в нього її складових, як-то:

- загальна культура; кругозір;
- знання з педагогіки і методики;
- вміння зрозуміти духовне життя

дитини.

Відповідно до зазначеного переліку складових В.О.Сухомлинський розробив систему умов оволодіння педагогічною майстерністю. Однією з таких умов є оволодіння вмінням знайти шлях до серця дитини, тобто підійти до неї так, щоб будь-яка справа, до якої її залучають, ставала для неї потребою, пристрастю, мрією, а вихователь – її товаришем, другом, однодумцем. Але для цього

необхідний чималий запас знань з педагогіки, методик та психології, разом з тим педагогу необхідно вміти керувати почуттями вихованців, як стверджував Сухомлинський „вміти впливати на виховання, щоб „підвести" його до виявлення почуттів" [2:25]. Суть цієї майстерності - в умінні знайти, помітити, а іноді й створити психологічну ситуацію, що збудила б емоційне ставлення до явищ навколишнього світу. Багатство й різноманітність цих ситуацій залежить від того, на скільки глибоко вихователь зуміє проникнути в духовний світ дитини, збудити в дитині емоційну чутливість до того, що вона бачить; створити в ній емоційне ставлення до самої себе, спонукати її до виявлення благородних почуттів в активній діяльності.

Особливого значення набуває використання та створення таких психологічних ситуацій, в яких ідею, думку глибоко переживає весь колектив. Тут педагогу слід дуже уважно слідкувати за тим, щоб ніхто з дітей не залишився в стороні неохопленим "виниклим поривом благородного почуття, що спонукає її до дії".

Чим більше мета приваблює людину своїм моральним благородством, тим сильніше виявляються почуття, що супроводжують її вчинки. „Розкриття цієї привабливості, продовження моральних та етичних почуттів і на їх основі прагнення досягнення мети, – твердив В.О.Сухомлинський, – важлива передумова педагогічної майстерності"[2:25]. Вчителю потрібно лише, щоб пояснюючи зміст відповідної діяльності,

створити в них уявлення про те, що їх зусилля, спрямовані на подолання труднощів – це цікава і захоплива боротьба за ствердження своєї особистої гідності.

Великого значення В.О.Сухомлинський надавав самоосвітній діяльності вчителя, як одній із необхідних умов оволодіння педагогічною майстерністю. Спираючись на праці визначних педагогів Я.А. Коменського, А.Ф. Дістервега, К.Д. Ушинського, М.І. Пирогова, А.С. Макаренка та інших, він не тільки вказав на значення вчительської освіти, а й розкрив її зміст, визначив форми та методи освітньої діяльності, її психолого-педагогічні особливості. Вивчення питань особливо необхідне для вчителів початкових класів, адже той, хто вводить маленьких дітей у світ природи і людського суспільства, винен бути знаючою, розумною, всебічно розвиненою людиною.

Видатний педагог розглядав прагнення педагога-вихователя до безперервного самовдосконалення, уміння самостійно оволодіти новими знаннями, учити цього своїх учнів, як важливий показник його відповідальності за підвищення якості навчання та виховання підростаючого покоління.

Глибоке вивчення й ретельне дослідження його педагогічної спадщини дають підстави стверджувати, що самоосвіту вчителя він розглядав як складну діяльність. Тому вивчаючи психологічний аспект проблеми, В.О.Сухомлинський врахував основні її структурні компоненти:

- потреби;
- мотиви;
- зацікавленість;

- способи досягнення мети;
- результат.

В.О.Сухомлинський уважав, що джерелом і рушійною силою самоосвітньої діяльності є потреба в знаннях ("знати більше, ніж я знаю сьогодні"). Учений зазначав, що суттєвими причинами, які породжують потребу є вимоги, які висувають до вчителя керівник школи, колеги по роботі, батьки, а особливо учні. Неодноразово В.О.Сухомлинський наголошував: "Учень повинен бачити в учителів розумну, всезнаючу, думаючу, закохану в знання людину. Чим глибші знання, чим ширший кругозір, ширша всебічна наукова освіченість, тим більшою мірою він не тільки вчитель, а й вихователь"[2: 49].

На його думку, чим краще вчитель усвідомить ці вимоги, тим активніше він почне працювати над професійним удосконаленням, і це буде запорукою успіху. Стиль високої вимогливості до особистості вчителя, який панував у Павлиській середній школі, неодмінно спонукав учителя до самовдосконалення.

Водночас конкретним виявом потреб, за В.О. Сухомлинським, є мотив самоосвітньої діяльності вчителя. Бажання бути не просто вчителем, а майстром своєї справи, потреба у вдосконаленні власної професійної діяльності стають для вчителя збудником активності, її мотивом. Мотивація професійної самоосвіти виникає і як наслідок соціальних якостей особистості вчителя, а саме: почуття відповідальності, професійного обов'язку, прагнення до самоствердження.

Великого значення В.О.Сухомлинський надавав

самоаналізу в самоосвітній діяльності вчителя, адже успіх його роботи залежить головним чином від того, як він володіє дослідженням своєї "комори знань". „Якщо вчитель вдумливо аналізує свою роботу, – стверджував В.О. Сухомлинський, – у нього не може не виникнути інтересу до теоретичного осмислення свого досвіду, прагнення пояснити причинно-наслідкові зв'язки між знаннями учнів і своєю педагогічною культурою. Логічний наслідок аналізу своєї роботи полягає в тому, що вчитель зосереджує увагу на якомусь боці педагогічного процесу, досліджує, вивчає факти, читає педагогічну та методичну літературу" [2: 72].

Джерелом, що поповнює знання вихователя, В.О.Сухомлинський уважав читання. У праці „Розмова з молодим директором школи "він стверджує думку, що знаючий педагог спонукає дітей до допитливості та збуджує жагу до знань. Тому книгу він назвав "скарбницею людської культури ". Загалом у Павлівських педагогів було біля 50000 книг, зокрема в В.О. Сухомлинського – понад 20000. Він уважав, що основою духовного життя кожного вчителя має бути книга. Думка про те, що вчитель повинен постійно читати і поповнювати свої знання, бути закоханим у книгу зустрічається в усіх працях В.О. Сухомлинського. Він уважав, що справжній учитель завжди має бути учнем. Ось тому Василь Олександрович наголошував, що джерелом поповнення знань є книга: " ... багате життя у світі книжок. Неможливо бути педагогом, наставником, якщо у вас немає життя в світі книг...". Одне з найголовніших виховних завдань він

вбачав у тому, щоб учити її цінувати й любити, шанобливо ставитись до книги.

На думку В.О.Сухомлинського, читання для вчителя має стати духовною потребою "як їжа для голодного". Тому, кожен учитель повинен мати свою власну бібліотеку, поповнюючи її систематично новими книгами та посібниками. У практиці Павлівської школи вчителям менше часу відводилось на написання планів, звітів, для того, щоб більше часу відвести для читання. Бо вчитель, має знати набагато більше, ніж його учні, стати свого роду інформатором для своїх вихованців.

В.О.Сухомлинський був переконаний, що вчителіві потрібний вільний час для ознайомлення з новими досягненнями науки, їх осмисленням, для поповнення своїх знань та узагальнення набутого досвіду. З цією метою у шкільному колективі суворо дотримувались правила: позаурочний час тільки одного дня на тиждень у вчителя може бути зайнятий роботою на засіданні теоретичного семінару чи педагогічної наради, у всі інші дні вчитель використовує такий час для самостійної роботи чи відпочинку. Але найголовніше, за твердженнями Василя Олександровича, учителям потрібний час для читання, оскільки " без читання, без духовного життя вчителя серед книжок втрачають сенс усі заходи підвищення його педагогічної кваліфікації".

Основною ознакою наявності у вчителя педагогічної майстерності В.О.Сухомлинський уважав творчість учителя.

Спонукаючи вчителя до вдосконалення своєї майстерності

мають його бесіди з директором школи, відвідування та обговорення уроків колег. Здійснюючи самоаналіз власної діяльності, учитель критично дивиться на себе: аналізує успіхи, застосовує теоретичні знання на практиці. Саме це допоможе скласти йому програму подальшого професійного зростання.

Метою самоосвітньої діяльності, стверджував В.О.Сухомлинський, є формування свідомості вихователя, а саме: перетворення знань у власні, переконання, власну "зацікавленість у торжестві істини" [2: 22]. Наслідком самоосвітньої діяльності він уважав само зміну, тобто зміну поведінки, стилю викладання, а також інтелектуальне збагачення особистості, поява так званої зрілості думок.

Чіткі обриси творчої особи вихователя, його професійної діяльності знаходимо в книзі "Сто порад учителям", яка є спробою реалізації професіографічного підходу до вивчення особистості вихователя, змісту й характеру його праці. Педагог підкреслював, що творчість є основою діяльності вихователя-майстра. Йому має бути притаманне прагнення творити, уміння творчо реалізувати педагогічний процес. Творчий педагог не може самозаспокоюватись, він постійно аналізує особисту діяльність, коригує її, шукає все нові й нові шляхи її удосконалення. "Питання, що запалює іскру творчості, виникає тоді, коли ти хочеш бачити свою справу, свою працю, результати своєї праці кращими, ніж вони є зараз, коли тобі не дає спокою думка: чому твої зусилля не приводять до того, до чого б вони,

здавалося б, повинні привести?" – писав В.О.Сухомлинський у праці "Розмова з молодим директором школи"[3:406].

На думку великого педагога, у творчій праці, що наближається до мистецтва, полягає найвища насолода життя. Пізнати цю насолоду, збагнути радість відкриття, натхнення, пошуку можна лише через кропітку і наполегливу працю, через постійне подолання перешкод на шляху оволодіння педагогічною майстерністю.

Творчість педагога повинна мати під собою надійне підґрунтя у вигляді глибоких і міцних знань з основ наук, психолого-педагогічного інструментарію, досвіду практичної діяльності, яке забезпечується фаховою підготовкою спеціаліста, самоосвітою та самовихованням, вивчення інноваційного досвіду. Однак на думку В.О.Сухомлинського, цього ще недостатньо. Вихователь має чітко усвідомити необхідність творчого начала у своїй професійній діяльності, розвивати в собі прагнення до творчості, освоїти уміння творчої праці. Не принижуючи ролі професійної підготовки, можливостей запозичення досвіду педагогів-майстрів, В.О.Сухомлинський все ж підкреслював, що уміння працювати творчо вихователь має виробити в собі сам: він має вірити у власні творчі сили, усвідомлювати педагогічну діяльність як творчість, постійно займатись професійно-особистим вихованням.

В.О. Сухомлинському належить ідея дослідницького, інноваційного характеру праці вихователя. Педагогічна праця за своєю внутрішньою багатокomпонентною

структурою надзвичайно близька до наукового дослідження. В.О. Сухомлинський гостро відчував це, аналізуючи свою працю, працю своїх колег педагогів-майстрів. І праця, і наукове дослідження, на його думку, передбачають необхідність глибоко проникати у причинно-наслідкові зв'язки, піддавати детальному аналізу наявні факти, проектувати наступні дії, при необхідності проводити корекцію діяльності, прогнозувати результати тощо. Дослідницьку роботу В.О. Сухомлинський уважав першою сходинкою педагогічної мудрості, тому до творчих наукових пошуків заохочував як досвідчених вчителів-майстрів, так і молодих спеціалістів.

Формування творчої особистості вихователя, на думку В.О.Сухомлинського – процес багатофакторний. Творчість вихователя значною мірою залежить від педагогічного покликання, глибокої віри в можливість виховання кожної дитини. Серцевиною педагогічного покликання В.О.Сухомлинський вважав "гармонію серця і розуму", які є запорукою творчої взаємодії, плідного співробітництва вихователя з вихованцями. "Розум виховується розумом, совість-совістю, відданість Вітчизні – дійовим служінням Вітчизні", - так великий педагог формулював одну з аксіом педагогіки, підкреслюючи благодійний вплив вихователя на особу вихованця[4:183]. При цьому він радив молодим педагогам приховувати виховні наміри за допомогою дружніх, невимушених стосунків, діяти делікатно, щоб не поранити душу дитини, проникаючи в найтонші сфери її духовного життя.

Постійна взаємодія з найяскравішими гранями людської особистості – її почуттями, розумом, волею, повсякчасна зміна, оновлення дитини, як об'єкта праці вихователя і результатів його пошуку складають специфіку педагогічної творчості. Покликання вихователя – бути творцем особистості, своєю мудрістю і професійною майстерністю визначити її шлях у житті, міру участі у примноженні суспільного багатства. Великий педагог-гуманіст не лише проголошує це високе кредо вчителя, а й пропонує надзвичайно перспективні ідеї щодо його реального втілення. У праці "Серце віддаю дітям", зокрема у "Школі радості", читачам пропонуються цінні поради, методичні рекомендації, реалізація яких сприятиме формуванню творчої особистості. Зазначимо, що автор робить спробу розв'язати проблему індивідуальної і колективної творчості, яка впродовж багатьох тисячоліть привертає увагу вчених.

Порівняльний аналіз таких праць, як "Людина неповторна" [5], "Народний учитель" [7], "Проблеми всебічно розвинутої особистості", "Розвиток індивідуальних здібностей і нахилів учнів" [6], "Розмова з молодим директором школи" свідчить, що педагогічну діяльність В.О.Сухомлинський не уявляв без елемента дослідження, бо вже за своєю логікою та філософською основою вона має творчий характер. На думку відомого педагога – це, повною мірою, своєрідний, неповторний світ думок, почуттів, інтересів. І бути в цьому світі не пасивним спостерігачем, а дослідником, покликаним вивчати та

плекати її – важливе завдання вихователя. Однак, Василь Олександрович застерігав, що йдеться не про науково-дослідницьку роботу у прямому розуміння цього слова. Можна працювати творчо, але не займатися в тому сенсі що вивчення фактів веде до нових наукових узагальнень. Великий педагог мав на увазі дослідження проблем, які вирішені педагогічною наукою, але щоразу відкриваються по-новому перед вихователем, що працює творчо.

Розглядаючи самоосвітню діяльність педагога як основу його професійного вдосконалення, В.О. Сухомлинський був переконаний, що самоосвіта має спиратися на певні науково-педагогічні принципи, які дадуть змогу чітко планувати та проводити роботу. В.О. Сухомлинський виділяв наступні принципи педагогічної діяльності: систематичності; послідовності; наступності; зв'язку з практикою.

Самоосвітня діяльність педагога має сприяти підвищенню рівня викладання навчального предмета, урізноманітненню форм і методів навчання і виховання. Метою самоосвіти видатний педагог визначив: збагачення ідейно-теоретичного рівня, оволодіння досягненнями педагогічної науки, практики, психології та конкретної методики, що є успішною запорукою в оволодінні педагогічною майстерністю. В.О. Сухомлинський був переконаний, що однією з необхідних умов оволодіння педагогічною майстерністю є багате й різностороннє життя педагогічного колективу, різноманітність інтересів, широта кругозору, допитливість, чутливість до нового в науці.

Історико-педагогічний аналіз творчої спадщини В.О.Сухомлинського дає підстави стверджувати, що проблеми педагогічної майстерності займають у науково-педагогічних творах вченого значне місце.

У постановці проблеми педагогічної майстерності педагога та пошуку шляхів до її розв'язання В.О. Сухомлинський виходив з того, що ключовою фігурою педагогічного процесу є педагог.

З'ясовано, що визначаючи педагогіку, як людинознавство, педагогічну майстерність В.О.Сухомлинський розглядав у контексті педагогічної культури.

На основі аналізу педагогічних творів В.О. Сухомлинського складено перелік складових професійної майстерності вчителя, до якого віднесено наступні: гуманістична спрямованість; індивідуальні якості; професійні знання; культура мовлення.

ЛІТЕРАТУРА

•Національна Доктрина розвитку освіти в Україні // Освіта України. – 2002. – №33. – 23 квітня

•*Сухомлинський В.О.* Павлиська середня школа. Вибрані педагогічні твори: У 5-ти т. – К.: Рад. шк., 1977. – Т. 4. – С.2-640.

•*Сухомлинський В.О.* Розмова з молодим директором школи. Вибрані педагогічні твори: У 5-ти т. – К.: Рад. шк., 1977. – Т.4. – С.393-629.

•*Сухомлинський В.О.* Серце віддаю дітям. Вибрані педагогічні твори: У 5-ти т. – К.: Рад. шк., 1977. – Т.3. – С.9-283.

•Сухомлинський В.О. Людина неповторна. Вибрані педагогічні твори: У 5-ти т. – К.: Рад. шк., 1977. – Т.5. – С.80-96.

•Сухомлинський В.О. Розвиток індивідуальних здібностей і нахилів учнів. Вибрані педагогічні твори: У 5-ти т. – К.: Рад. шк., 1977. – Т.5. – С.122-138.

•Сухомлинський В.О. Народний учитель. Вибрані педагогічні твори: У 5-ти т. – К.: Рад. шк., 1977. – Т.5. – С.239-254.

Подано до редакції 16.06.08

РЕЗЮМЕ

В статье анализируется научно-педагогическое наследие великого педагога В.Сухомлинского. Основными составляющими педагогического мастерства педагог считал: гуманистическую направленность, индивидуальные качества, профессиональные знания, культуру речи. В.Сухомлинский утверждал, что ребенок наибольшая ценность человечества, потому педагог и должен способствовать развитию его таланта, способностей, воспитанию моральных качеств.

SUMMARY

The article analyses the scientific and pedagogical heritage of V. Suhomlynsky. Humanistic attitude, individual qualities, professional knowledge, speech culture are considered to be the main parts of pedagogical skillfulness. V. Suhomlynsky stated that the child is the greatest treasure of the humanity and the teacher has to help to develop his/her talent and abilities and form moral qualities.